

A. SKIRGIELLO

Z DZIEJÓW MIKOLOGII

W 120 rocznicę śmierci Chr. H. Persoona

Genialny przyrodnik-klasyfikator, Karol Linneusz, który wprowadził do nauki sztuczny, lecz przejrzysty podział świata roślinnego i zwierzęcego

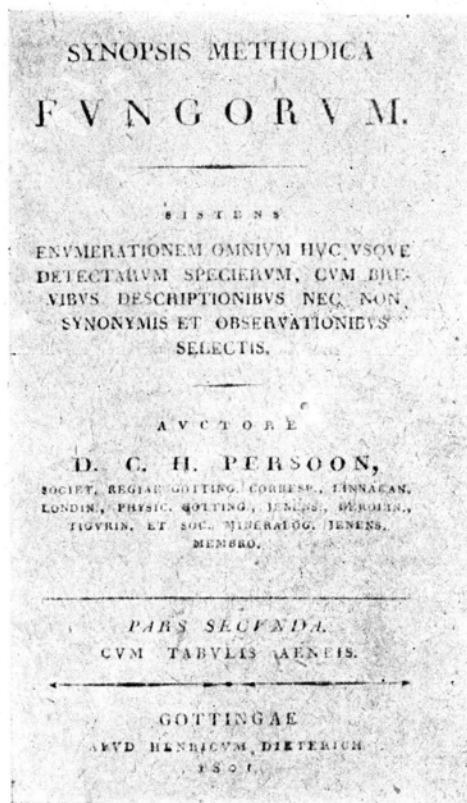

Ryc. 1. Christian Hendrik Persoon (1761—1836)
(wg. Zeitschr. f. Pilzk., 1933)

Fot. L. Brzywczy

oraz utrwalili zasadę podwójnej nomenklatury, przyczynił się do rozwoju mikologii, włączając grzyby do XXIV klasy swojego systemu i przez to ustalając ich stanowisko w świecie roślinnym.

Sam interesował się grzybami tylko w małym stopniu. Ten brak większego zainteresowania nimi daje się odczuć również w pracach Linneusza. W dziele *Systema naturae* (1767) wymienia bowiem tylko 10 rodzajów i zaledwie 95 ga-

Ryc. 2. Strona tytułowa najważniejszego dzieła Persoona, „Synopsis methodica fungorum” (t. II)
 Fot. L. Brzywczy

prostuje datę urodzenia na podstawie dokumentów z Kapstadu, a datę śmierci na podstawie notatki prasowej pochodzącej od krewnych uczonego. Tę ostatnią datę potwierdza wiadomość znajdująca się w czasopiśmie „Flora” z 1936 roku, a przedrukowana z dzienników francuskich donoszących o śmierci wielkiego mikologa.

Rodzicami jego byli Christiaan Daniel Persoon, emigrant z wyspy Uznam koło Szczecina, poddany holenderski i angielski, oraz pochodząca z Burów Elizabeth Wilhelmina z domu Groenewald, córka holenderskiego (a nie — niemieckiego, jak pisze S. Killermann) mieszczanina (L. Verwoerd, 1924). Fakt przybycia Daniela Persoona, ojca Hendrika, z terenów należących do państwa niemieckiego, a następnie wysłanie przezeń syna na studia do Niemiec, zostały uznane przez S. Killermanna (l. c.) za wystarczający dowód niemieckiego pochodzenia Chr. H. Persoona i pozwoliły na zaliczenie go do grona niemieckich mikologów.

Czy słuszny jest jednak wniosek wyciągnięty przez Killermanna? Ojciec

tunków. Trudności, jakie napotykał przy studiowaniu tych roślin, spowodowały zapewne wypowiedzenie w *Philosophia Botanica* (1751, str. 241) zdania: „*Fungorum ordo in opprobrium artis etiamnum Chaos est, nescientibus botanicis in his, quid species, quid varietassit*” (Persoon—*Synopsis methodica fungorum*. I. 1801. str. VII/VIII).

Wśród przyrodników XVIII w. znalazł się jednak człowiek, który nie tylko pokusił się o uporządkowanie tego chaosu, lecz pracą całego życia osiągnął zamierzony cel. Człowiekiem tym był Christiaan Hendrik Persoon. Właśnie w listopadzie roku 1956 minęło 120 lat od jego śmierci w roku 1836. O życiu tego niezwykle skromnego uczonego, całkowicie oddanego swym badaniom, zdołano zebrać zaledwie skąpe dane.

Christiaan Hendrik Persoon urodził się 31 grudnia 1762 roku w Afryce, na Przylądku Dobrej Nadziei (Kapstad). Bardzo często w literaturze podawane są inne lata urodzenia i śmierci, 1755—1837. Len Verwoerd (1924)

Chr. H. Persoona na wyspę Uznam przybył prawdopodobnie z Holandii. Na to brak nam co prawda dowodów, językiem używanym jednak w jego domu rodzinnym był prawdopodobnie język holenderski, a nie niemiecki. Killermann sam wspomina o liście Hendrika Persoona pisanym 9. IV. 1777 roku w języku holenderskim do Rady Opiekuńczej nad Sierotami w Kapstadzie. Poza tym w innym liście, pisanym przez sędziwego uczonego w ostatnich latach życia do króla Holandii, a przytoczonym dosłownie przez dr Féego, znajdujemy zwroty, z których można wnioskować o holenderskiej przynależności narodowej tego uczonego. Persoon pisał: „uważałem się zawsze za obywatela holenderskiego“ i zwracając się do króla Holandii „pozwalam sobie skierować się z ufnością do ojczyzniego rządu“. Stanowisko Persoona w tej sprawie wyrażone w przytoczonych zdaniach, wydaje się chyba najbardziej przekonujące.

Z życia tego uczonego zachowało się bardzo mało szczegółów. W 1775 r. ojciec wysłał go do Lingen k. Ems do gimnazjum (Akademisches Gymnasium). W rok później ojciec Hendrika zmarł, pozostawiając dzieciom, synowi i dwóm córkom, niewielki spadek. Szczała ta pozwoliła Hendrikowi na kontynuowanie studiów w Europie, której nie opuścił już do końca życia.

Opiekujący się nim nauczyciel w liście do Rady Opiekuńczej chwalił zdolności i pracowitość młodego adepta nauki, który dokładał starań, aby nie zawieść pokładanych w nim nadziei.

W 1783 r. Persoon rozpoczął studia teologiczne na uniwersytecie w Halle, lecz po upływie trzech lat, w 1786 r., zmienił kierunek studiów na medycynę i nauki przyrodnicze na uniwersytecie w Leidzie, w 1787 r. przenosząc się z kolei na uniwersytet w Getyndze, gdzie pozostawał bardzo długo, bo aż lat 12.

Warto tutaj zauważyć, że Persoon po swych długich studiach na uniwersytecie w Getyndze nie złożył żadnych końcowych egzaminów. Jest to zupełnie niezrozumiałe i zdaniem Schmida (1933) może być przypisane jedynie dziwactwu tego uczonego.

Lata pobytu na uczelni poświęcał studiom nad roślinami, a przede wszystkim nad grzybami. W wyniku studiów opublikował trzy prace naukowe. W jednej z nich starał się dać odpowiedź na pytanie, nurtujące umysły ówczesnych przyrodników: „co to są grzyby?“

Na kierunek zainteresowań Persoona w okresie studiów w Halle pozostał nie bez wpływu krąg florystów, z F. W. von Leysserem na czele, który opracował florę okolic Halle, uwzględniając m. i. także grzyby. Getynga, do której przeniósł się w 1787 r. Persoon, była w owym czasie ogniskiem żywej myśli twórczej. Tu wykładowcami byli profesorowie: J. A. Murray, uczeń Linneusza, i Georg Franz Hoffman; tu studiowali H. J. Tode, mikolog, H. F. Link, późniejszy docent w Getyndze, Szwajcar P. Usteri oraz Aleksander Humboldt, interesujący się w owym okresie mikologią.

W pracach prowadzonych przez Murraya Persoona brał czynny udział i redagował w 1797 r. nowe wydanie linneuszowsko-murrayowego *Systema vegetabilium*. Najsilniejszy wpływ na Persoona w kierunku mikologii musiał wywrzeć, zdaniem Schmid'a (l. c.), wspomniany wyżej G. F. Hoffmann, znany ówczesny kryptogamista, który w 1804 r. przeniósł się na stałe do Moskwy.

W okresie długoletnich studiów Persoona żyli i działali poza Getyngą ludzie, których imiona są ściśle związane z mikologią, a więc: J. Hedwig, F. X. v. Wulfen, W. Withering, C. E. Schumacher, J. C. Schaeffer, A. J. G. C. Batsch, J. Bolton, P. Bulliard. Młody uczoney musiał mieć możliwość czerpania wiedzy z ich dzieł. Prawdopodobnie pozostawał w żywym kontakcie naukowym z wymienionymi badaczami.

Batsch w 1783—89 r. wydał swe dzieło *Elenchus fungorum*, w którym zrobił pierwszą próbę naturalnego ugrupowania grzybów. Jako podstawę do ugrupowania, naśladowując częściowo Włocha Michelego, przyjął wytwarzanie się zarodników na powierzchni lub wewnątrz owocników. Poglądy Batscha znalazły odbicie w późniejszych pracach Persoona.

Pierwsza praca Persoona *Abbildungen der Schwämme* (1790—93) została opublikowana anonimowo, chociaż nie było to prawdopodobnie zamiarem autora. Dowiadujemy się o niej z czasopisma „Annalen d. Bot.” (1794). Jest ona na ogół mało znana. Dwa zeszyty jej zawierają powtórzenie rycin zaczerpniętych z dzieł Boltona, na zeszyt trzeci jedynie składają się tablice, na których są przedstawione grzyby przeważnie zebrane i opisane przez Persoona (Schmid, l. c.).

Bardzo głęboka już w tym okresie wiedza Persoona oraz jego zamiłowanie do botaniki zdobyły mu szeroki rozgłos w świecie. Jako członek wielu poważnych towarzystw naukowych znany był w różnych krajach, skąd otrzymywał liczne, cenne okazy zielnikowe. W roku 1794 Szwajcar P. Usteri, który założył w Zürichu pierwsze czasopismo botaniczne, zadedykował mu (S. Killermann, 1925) jeden z zeszytów „Annalen der Botanik” następującymi słowami:

„Znakomitemu przyrodnikowi
Panu Chr. H. Persoonowi w Getyndze,
z wyrazami przyjaźni i przywiązania
poświęcony”.

W latach 1795—98 Persoon opublikował dalsze, klasyczne, obszerne prace mikologiczne, w których umieścił zwięzłe opisy nowych gatunków, podał własne uwagi oraz uzupełnił licznymi rysunkami grzybów i niektórych śluzowców, uważanych wówczas za grzyby. Do najważniejszych dzieł z tego okresu należą *Observationes mycologicae* (1796—99), w których autor omówił 176 gatunków grzybów, oraz *Tentamen dispositionis methodicae fungorum* (1797).

W uznaniu wartości wkładu, jaki wniosły do nauk przyrodniczych prace Persoona, Leopoldyjsko-Karolińska Akademia (Kaiserlich Leopoldinisch-Carolinische Deutsche Akademie der Naturforscher) obdarzyła go zaszczytnym tytułem doktora filozofii.

W następnym roku szeroko już znany mikolog opublikował komentarz do ikonografii grzybów J. Schaeffera. Praca ta była niezbędna, gdyż korzystanie z dzieła Schaeffera utrudniał ogromnie brak nazw przy rysunkach, dla określenia poszczególnych gatunków autor posługiwał się bowiem liczbami porządkowymi, jak „pierwszy grzyb“, „drugi grzyb“ itd. Persoon uzupełnił to dzieło nomenklaturą linneuszowską oraz własnymi uwagami i powoływaniem się na inne prace mikologiczne.

W 1801 r. ukazało się w druku wiekopomne dzieło Persoona pt. *Synopsis methodica fungorum* zawierające przegląd wszystkich znanych podówczas grzybów znalezionych we Francji, Anglii i Niemczech.

Persoon pozostawał w Getyndze do 1802 r. nie zajmując żadnego stanowiska w uczelni. Środki pieniężne niezbędne do życia, do przeprowadzania badań i związanych z nimi podróży, czerpał ze spadku po ojcu. W tym okresie badacz dużo podróżował po Niemczech, Francji i Szwajcarii, utrzymując żywe kontakty z wieloma ówczesnymi uczonymi. Jego całkowite oddanie się nauce, jego brak zainteresowania majątkiem oraz liczne podróże pochłonęły zasoby pieniężne, dochody zaś, jakie mu przynosiły prace, zaledwie pozwalały na bardzo skromny tryb życia. Zmuszony do liczenia się z pieniędzmi zdecydował się mimo to na wyjazd do Paryża, gdzie zamieszkał na przedmieściu St-Marceau, wynajmując mały, wilgotny i ciemny pokój na VI piętrze. Nędzne to mieszkanko stanowiło rażący kontrast z tytułami nadawanymi mu przez korespondentów, którzy przesyłki do niego adresowali jako do „księcia mikologów“.

Poprzedzony sławą swych dzieł, Persoon został w Paryżu przychylnie przyjęty przez uczonych francuskich. Bardzo niepociągająca powierzchowność Persoona budziła jednak w wielu odrazę, a zaniedbany wygląd oraz osobliwe zachowanie się czyniły go śmiesznym w oczach Francuzów. Wkrótce też prawie wszyscy odsunęli się od niego. Jego namiętność przyrodnika do roślin rzadkich lub szczególnie pięknych była niejednokrotnie przyczyną zatargów w ogrodach botanicznych, gdzie wbrew kategorycznym zakazom zrywał pielęgnowane starannie rośliny (Fée, 1846). Przykrości, na jakie również często był narażony z powodu swego ubóstwa, nie zdołały osłabić jego zapału i umiłowania wiedzy. Brakowało mu nieraz pieniędzy na pokrycie wydatków związanych z potrzebami codziennego życia. Kosztem własnego zdrowia otaczał niezwykłą pieczołowitością swój cenny zielnik, który zajmował w małym mieszkanku tyle miejsca, że niewiele pozostawało go już do pracy. Publikował też dalsze dzieła, z których ostatniego, największego, *Mycologia europaea*, nie zdołał dokończyć.

Prawdopodobnie wiek i życie w nędzy uniemożliwiły mu wkrótce dalszą pracę naukową. Jego sytuacja materialna stała się w tym okresie zupełnie katastrofalna. Brak najniezbędniejszych przedmiotów zmuszał go w krytycznych chwilach do wyzbywania się ofiarowanych mu drogich ksiąg. Pomimo to ten skromny człowiek nie zwracał się o pomoc do nikogo.

B. Dumortier, wymieniając Persoona wśród znakomitych botaników Belgii i Holandii, w przedmowie do swego dzieła (*Commentatio botanices*, 1822) wyraził zdziwienie, że rząd nie zainteresował się tym człowiekiem, który „z pewnością jest bez zatrudnienia“ (M. Rousseau, 1891). W sferach rządzących nie wywołało to jednak żadnego oddźwięku.

Jedynie dr Fée, botanik, który nawiązał ze starym mikologiem w 1823 r. dość bliski kontakt, próbował zorganizować wśród bankierów składkę na rzecz pomocy dla niego. Pomoc ta jednak nie doszła do skutku, gdyż Persoon w poczuciu godności osobistej nie zgodził się na przyjęcie pomocy tego rodzaju. Wówczas dr Fée doradził, jak sam mówi, „przyrodnikowi holenderskiemu“ zwrócenie się do króla Holandii z propozycją nabycia zielnika na rzecz państwa w zamian za skromną pensję wypłacaną dożywotnio. Transakcja została zawarta. Persoon wyzbył się ukochanego zielnika w zamian za rentę, którą pobierał do końca samotnego życia. Zmarł w Paryżu w 1836 r., według danych archiwalnych paryskich dnia 14 (G. Schmid, 1933), według wykazów cmentarnych i napisu na kamieniu nagrobkowym — 15, a zgodnie z notatkami w ówczesnej prasie 16 listopada (C. Destrée, 1894; J. Franken, 1938).

Zielnik Persoona przewieziono do Brukseli, a potem do Leidy. Składa się on przeważnie z okazów otrzymanych przez niego z różnych krajów od korespondentów. Oryginalne etykiety Persoona znajdujące się przy poszczególnych okazach wskazują, w odniesieniu do których z nich zamieścił opis w *Synopsis* lub *Mycologia*. Zielnik ten, przez długi czas zaniedbany, dość późno został dopiero zabezpieczony przed zniszczeniem i umieszczony, za szkłem z uwagi na swą wartość historyczną oraz znajdujące się w nim typy gatunków (C. G. Lloyd, 1907, 1910).

Do najcenniejszych prac Persoona należy wspomniane już *Synopsis methodica fungorum*, nazwane przez Corda „złotą księgą mikologii“. W dziele tym Persoon przedstawia w zwięzłej formie cały znany sobie świat grzybów, daje krótkie, treściwe opisy oparte na własnych obserwacjach, utrwała pojęcie terminów, które do dziś pozostały nie zmienione (*peridium*, *perithecium*, *capillitium*, *receptaculum*, *stroma*, *volva*, *annulus* itd.), oraz jako pierwszy spośród mikologów opisuje siedlisko znajdujących grzybów. Liczne gatunki i rodzaje utworzone przez Persoona przetrwały dotychczas w nomenklaturze mikologicznej.

Klasyfikacja ustalona w tym dziele przez Persoona jest bardzo przemyślana i opracowana w duchu ewolucyjnych poglądów. Persoon, który swymi za-

patrywaniami znacznie wyprzedził poglądy uczonych swego wieku, dążył do naturalnego ugrupowania grzybów wynikającego z cech morfologicznych. Klasyfikacja jego dzisiaj jest już przestarzała, ale przy ocenie należy brać pod uwagę stan wiedzy mikologicznej w XVIII w.

Persoon był człowiekiem, który właściwie ocenił znaczenie zarodników. On pierwszy zrozumiał, że używany wówczas w sensie potocznym wyraz „grzyb“ oznaczał tylko część rośliny, a mianowicie jej owocnik, który musi być wytwarzany przez odpowiedni organ wegetatywny.

Na podstawie budowy owocników Persoon podzielił grzyby na dwie klasy: *Angiocarpi* — o zarodnikach wytwarzających się w dużej ilości wewnątrz zamkniętych owocników, oraz

Gymnocarpi — o zarodnikach wytwarzających się na otwartym hymenium.

W obrębie pierwszej klasy dał pierwszy zupełnie wyraźny obraz grzybów, które dzisiaj są zgrupowane w rzędzie *Gasteromycetes*. Opisując łącznie szereg śluzowców przyczynił się on również do poznania i tej grupy roślin.

Jego przenikliwy umysł odczuł bliski związek pomiędzy ówczesnymi rodzajami *Aecidium*, *Uredo* i *Puccinia*. W wyniku zrozumienia tego wielki mikolog utworzył dla tych rodzajów rodzinę *Uredinaceae*, otwierając w ten sposób następnym pokoleniom uczonych drogę do odkrycia cyklu rozwojowego rdzawnikowatych.

Synopsis zdobyło wielkie uznanie współczesnych przyrodników, stając się dla wielu niezastąpioną księgą. Dzieło to zapoczątkowało okres naukowego poznawania świata grzybów, okres systematyczno-florystyczny. System wyłożony w nim przez Persoona, pomimo wielu zmian, stanowi podstawę systemu wprowadzonego wkrótce potem przez innego uczonego, Eliasza Magnusa Friesa. Od czasu ukazania się *Systema mycologicum* (1821), pracy E. M. Friesa, *Synopsis* stopniowo traciło swe znaczenie. Wzrastający rozgłos nowego uczonego przyćmił sławę dzieł poprzednika nie dzięki większej wartości, lecz „głównie dlatego, że kierunek myśli naukowej nadany przez Friesa bardziej odpowiadał duchowi czasu, aniżeli ewolucyjne tendencje Persoona“ (Artur Jaczewskij, 1933).

Jak wielkie znaczenie miało dla nauki opublikowanie *Synopsis*, świadczy powzięta przez mikologów, zebranych na międzynarodowym kongresie botanicznym w Brukseli w 1910 r, oraz w Sztokholmie w 1950 r., uchwała dotycząca uznania roku 1801 (31. XII), tj. daty ukazania się tego dzieła, za datę początkową w zagadnieniach priorytetu w nomenklaturze grzybów z rzędu *Uredinales*, *Ustilaginales* i *Gasteromycetes* (Le Gal, 1954).

Wielki mikolog interesował się nie tylko grzybami, lecz również roślinami naczyniowymi. W wyniku tych zainteresowań powstało dzieło *Synopsis plantarum*. Na uwagę zasługuje fakt, że w dziele tym autor umieścił sagowce (*Cycas* i *Zamia*) pomiędzy palmami i paprociami, co na początku XIX w. stanowiło ważny wkład do wiedzy o tych roślinach.

Zasługi położone przez Persoona dla nauki są tak wielkie, że w historii należy mu się miejsce równorzędne z wielkim uczonym szwedzkim, E. M. Friese, a bynajmniej nie za nim. Imiona obu mikologów zapisały się w równej mierze złotymi literami w dziejach mikologii, tak że trudno byłoby powiedzieć, który z nich bardziej przyczynił się do rozwoju mikologii. Różne poglądy tych uczonych dawały wielostronne oświetlenie zagadnień systematyki, a prace obu w jednakowym stopniu ugruntowały podstawy nowej gałęzi botaniki i umożliwiły dalszy jej szybki rozwój.

Wśród mikologów ubiegłego wieku znaleźli się tacy, którzy wcześniej i właściwie ocenili wkład Persoona do nauki, nazywając go „ojcem mikologii”. Określenia tego po raz pierwszy użył Klotzsch w roku 1832.

W 1848 r. ukazało się wspomnienie o Persoonie dra Féego, który go znał osobiście. W XX w. rozpoczęto poszukiwania różnych ocalałych i nieraz bardzo fragmentarycznych źródeł; w wyniku tych poszukiwań opublikowano kilka artykułów związanych z życiem i działalnością tego uczonego.

Dla uczczenia Persoona nazwiskiem jego nazwano kilka nowych rodzajów i wiele gatunków roślin, głównie grzybów. Jako przykład przytoczę nazwę grzyba z rodziny *Agaricaceae*, *Limacella Persoonii* (Fr.) Gilb., oraz nazwę rodzaju *Persoonia*, obejmującego przeszło 60 gatunków roślin australijskich z rodziny *Proteaceae*. Ogromna większość nazw przeszła jednak do synonimów.

To skromne wspomnienie o życiu i działalności Chr. H. Persoona w 120 rocznicę jego śmierci niech będzie wyrazem czci należnej temu wielkiemu pracownikowi nauki.

Zakład System. i Geogr. Roślin
Uniwersytetu Warszawskiego

WYKAZ DZIEŁ CHR. H. PERSOONA

1. *Abbildungen der Schwämme*. I, 1790; II, 1791; III, 1793 (nazwiska autora, wydawcy, miejsca wydania brak).
2. *Was sind eigentlich die Schwämme?* (Voigt's Magaz. VIII, 4, 1793).
3. *Einige Bemerkungen über die Flechten, nebst Beschreibungen einiger neuen Arten aus dieser Familie der Aftermoose*. Usteri's Ann. d. Bot. 7, 1794.
4. *Neuer Versuch einer systematischen Eintheilung der Schwämme*. Römer's Neues Magaz. f. d. Bot. I, 1794.
5. *Observationes mycologicae*. Usteri's Ann. d. Bot. 15, 1795; 16, 1796.
6. *Observationes mycologicae seu descriptiones tam novorum tam notabilium fungorum*. I, 1796; II (sub tit.: *Animadversiones et dilucidationes circa variis fungorum species*, 1800), 1799. Lipsiae.
7. *Commentatio de fungis claviformibus...* Lipsiae 1797.
8. *Tentamen dispositionis methodicae fungorum in classes, ordines, genera et familias...* Lipsiae 1797.
9. *Icones et descriptiones fungorum minus cognitorum*. I, 1798; II, 1800.
10. *Commentarius Dr Jacobi Schaefferi fungos Palatinatus et Bavariae icones pictas illustrans cum differentiis specierum*. Erlangae 1800.
11. *Synopsis methodica fungorum, sistens enumerationem omnium huc usque detectarum specierum, cum brevibus descriptionibus nec non synonymis et observationibus selectis*. I, II, 1801. Gottingae (cum proprio indice specierum, 1808).

12. *Icones pictae specierum rariorum fungorum in Synopsis methodica descriptorum*, ... Paris et Strassbourg 1803—1806.
13. *Synopsis plantarum, seu Enchiridium botanicum*. I, II, Parisiis 1805—1807.
14. *Mémoire sur les Vesse-Loups ou Lycoperdon*. Desvaux, Journ. d. Bot. II, 1809. Paris.
14. *Novae lichenum species*. Ann. Wetterauische Ges. f. d. ges. Naturk., II, 1, 1810. Frankfurt.
16. *Traité sur les Champignons comestibles, contenant l'indication des espèces nuisibles*, ... Paris 1818 (sunt exemplaria anni 1819).
przekład: Dierbach J. H. *Abhandlungen über die essbaren Schwämme*. Heidelberg 1822.
17. *Mycologia europaea*..., Erlangae I, 1822; II, 1825; III, 1828.
18. *Description de deux Champignons nouveaux découverts et dessinés par Mr Louis de Blandeau; suivie d'observations et de la création d'un nouveau genre Gyrocephalus*. Paris 1824
19. *Observations de M. Persoon et création du nouveau genre Gyrocephalus*. Mém. Soc. Linn. III, 1825. Paris.

LITERATURA

- Ainsworth G. C., Bisby G. R., 1950. *A dictionary of the Fungi*. 427 pp. Kew, The Commonwealth Mycological Institute.
- Destrée C. E., 1894. *A. L. A. Fée*. Aanteekeningen betreffende C. H. Persoon. Nederl. Kruidk. Arch. VI:366—377.
- Fée, 1846. *Persoon*. Giorn. bot. it., r. 2, t. 1, cz. 3.
- Flora oder allg.-bot. Zeit., 1836. 19:752.
- Franken J. L. M., 1938. *Note on visit to Christian Hendrik Persoon's grave*. Journ. South Afr. Bot. 4:127—128, pl. 39.
- Franken J. L. M., 1937. *Uit die Leve van'n Beroemde Afrikaner, Christiaan Henrik Persoon*. Ann. Univ. Stellenbosch. 15. B. 4:1—102, pl.
- Jaczewskij A., 1933. *Osnowy mikologii*. 1036 pp. Moskwa-Leningrad, Gos. Izd. Kolch. i Sowch. Lit.
- Killermann S., 1925. *Chr. H. Persoon (1755—1837)*, I, II. Zeitschr. f. Pilzk. N. F. 4:92—96. 5:50—57.
- Le Gal M., 1954. *Rapport sur les propositions françaises concernant les règles de la nomenclature botanique*. Bull. trim. de la Soc. Myc. de France, Suppl. 70, 1:1—27.
- Lindau G., Sydow P., 1909. *Thesaurus litteraturae mycologicae et lichenologicae*. v. 2,². Lipsiis.
- Lloyd C. G., 1907. *Notes of travel*. Leiden. Mycological Notes, Cincinnati. No 27:345.
- Lloyd C. G., 1910. *The Polypores of Persoon's herbarium*. Mycological Notes, Cincinnati. No 35: 464—473.
- Möbius M., 1937. *Geschichte der Botanik*. 458 pp. Jena, G. Fischer.
- Pritzel G. A., 1851. *Thesaurus literaturae botanicae*. Lipsiae.
- Rousseau M., 1891 [tłumaczenie art. Fée, 1846. *Persoon*] Mém. de la Soc. Royale de Bot. de Belg. 30.
- Sachs J., 1875. *Geschichte der Botanik*. 612 pp. München, R. Oldelbourg.
- Schmid G., 1933. *Eine unbekannte mykologische Arbeit Persoons (1793), zugleich ein Beitrag zur Verwoerd L., 1924. The Ancestors of Christiaan Hendrik Persoon*. Lloyd's Mycological Notes, Cincinnati. No 73 (v. 7, no 8):1301.
- Lebensgeschichte des Verfassers*. Zeitschr. f. Pilzk. N. F. 12: 54—60, Taf. 8.
- Virville de Ad. Davy, 1954. *Histoire de la botanique en France*. Paris.
(Chadefaud M. *Mycologie*. p. 219—234. Viennot-Bourgin G. *Patologia végétale*. p. 289—300).